AUGUST: ŻYCIE I CZASY ZAŁOŻYCIELA IMPERIUM RZYMSKIEGO (63 p.CH. - 14 n.e.)

(Augustus: The Life and Times of the Founder fo the Roman Empire. (B.C. 63 - A.D. 14))
London 1903

Evelyn Shirley Shuckbourgh

Tłumaczenie: Andrzej Ziółkowski

2025

Rozdział II

Cesarstwo Rzymskie w dniu śmierci Cezara

Vicinæ ruptis inter se legibus
urbes Arma ferunt; sævit toto
Mars impius orbe.

Naturalne granice rzymskiego Imperium

W momencie śmierci Cezara, Cesarstwo Rzymskie było już w przeważającej części ukształtowane. Egipt został faktycznie zaanektowany przez Augusta, choć na podstawie nietypowej ugody, ale późniejsze dodatki były w pewnym sensie tylko konsekwencją konieczności uregulowania długiej granicy. Tak wyglądała sytuacja w prowincjach Renu, Alp i Dunaju aż do Mezji na Wschodzie; również, do pewnego stopnia, prowincje Galacji i Lycaonii (25 p.Ch.). Ren, Dunaj i Eufrat zdawały się być już naturalnymi rubieżami Imperium na Północy i Wschodzie, Ocean Atlantycki na Zachodzie, a pustynie Afryki i Arabii na Południu. Te granice, z niewielkimi zmianami i przeważnie tymczasowymi dodatkami, utrzymały się do końca.

Niebezpieczeństwa

Ale pomimo tego, że większa część Imperium była podbita, nie każdy fragment był tak samo dobrze zorganizowany i broniony. I tak, w Północnej Galii wciąż pozostawały narody germańskie i inni wrogowie, którzy musieli być podbici albo wyparci; w południowej Hiszpanii dowódcą był syn wielkiego Pompejusza; Macedonia była bezustannie terenem inwazji Getów, Bessów[1] i innych barbarzyńskich plemion; Dalmatowie i inne sąsiednie szczepy zmieniały Illyricum w niepewny fragment Imperium; w Syrii, Cæcylius

[1] Plemiona trackie. *(Przyp. tłum.)*

Bassus - dawny oficer w armii Pompejusza - odmawiał posłuszeństwa i z pomocą Partów był zawsze gotowy przekroczyć Eufrat i najechać rzymską prowincję.

Środki zapobiegawcze i przygotowania Cezara

Aby stawić czoła dwóm z tych zagrożeń, jesienią roku 45 p.Ch. Cezar zgromadził dużą armię w Macedonii aby zdławić Getów, a potem, przekroczył granice Syrii aby zmusić Partów do poszanowania granicy na Eufracie, a w razie konieczności, zaatakować ich w Mezopotamii. Pierwszy z tych zamierzeń był bez wątpienia ważny dla bezpieczeństwa Imperium i w następnych latach był z powodzeniem kontynuowany przez Augusta i jego namiestników. Drugi był bardziej teatralnym gestem, obliczonym być może na poruszenie wyobraźni Rzymian raczej niż na osiągnięcie praktycznej przewagi. Po śmierci Cezara, Antoniusz stracił więcej niż zyskał przez podobne przedsięwzięcia, a August zawsze unikał bezpośredniej konfrontacji z Partami, jak i rozciągania swego panowania poza Eufrat. Ale wewnątrz Imperium były zagrożenia nie mniej poważne niż za granicami. Spójność Imperium osadzała się, przeważnie bez problemów, na lojalności gubernatorów (namiestników) prowincji wobec władzy centralnej reprezentowanej przez Senat, albo, w ostateczności, przez wolę obywateli wyrażonej przez prawo lub *plebiscitum*. Był to początek końca, gdy ci gubernatorowie używali wojsko pozostające w ich dyspozycji, albo pieniądze i wpływy zdobyte za granicą, aby podważać czy przeciwstawiać się autorytetom rzymskim. Sertorius, Sulla i sam Cezar pokazali, że nie jest to niemożliwa ewentualność. Przeciwko takiemu niebezpieczeństwu, oprócz innych zmian w zarządzaniu prowincjami, prawo wprowadzone przez samego Cezara ustalało, że nominacja propretora powinna być ograniczona do jednego roku, a prokonsula do dwóch lat. Ale ponieważ dalekie wyprawy przedłużały nieobecność monarchy w stolicy, limity były przedłużane do trzech lat i musiał on znaleźć dodatkowe rozwiązania. Obsadziwszy główne urzędy w stolicy,[2] rozumiał, że także prowincje powinny być powierzane ludziom, którzy, jak zakładał, będą mu oddani i, sądząc po ich charakterze i zdolnościach, że będą w stanie pozostać w pokojowych stosunkach z monarchą nie stwarzając dlań zagrożenia. Jako Konsul i Dyktator, mając swoje prerogatywy potwierdzone przez Senat i obywateli rzymskich, mógł narzucać nominacje według własnego uznania. Dekret Senatu wciąż był oficjalną formą, ale dawne zwyczaje (często traktowane tylko jako farsa) losowania prowincji, zostały zaniechane;[3] prawo Pompejusza ustalało pięcioletni interwał pomiędzy zajmowaniem wysokich stanowisk, co powodowało zaniedbania w prowincjach, a Cezar nominował gubernatorów praktycznie samodzielnie. Ale budzi to wątpliwości w siłę władzy, albo umiejętność dobierania sobie urzędników, ponieważ pięciu tak nominowanych znalazło się wśród tych, którzy dokonali morderstwa w Idy

[2] Dolabella był konsulem przez drugą połowę 44 r.P.Ch. razem z Antoniuszem; Pansa i Hirtius na rok 43; Plancus i Dec. Brutus na rok 42. Prawdopodobnie M. Brutus i C. Cassius (z pewnością ten pierwszy) na rok 41 [Plutarch, *Żywoty sławnych mężów*, Cezar, 62; Marek Tulliusz Cyceron, *Listy do przyjaciół*, XII, 2] Na rok 43 wymieniono również pretorów i innych urzędników, ale potem mamy nazwiska wyłącznie konsulów i trybunów.

[3] Kasjusz Dion Kokcejanus, *Historia rzymska*, 43, 47 - *"καὶ ἔς γε τὰ ἔθνη ἀκληρωτὶ ἐξεπέμφθησαν"*.

Marcowe[4]. Ale wybory te okazywały się nietrafne również z innych powodów. Stan otwartej wojny albo niebezpiecznych rozruchów, który ukazywał się w niemal wszystkich częściach Imperium po śmierci Cezara musi być nakreślony poprzez bliższy wgląd w prowincje, jeśli chcemy zrozumieć problem, który stanął przed Augustem i jego współpracownikami z triumwiratu i ulgę, jaką odczuł rzymski świat, gdy August ostatecznie przejął administrowanie prowincjami we własne ręce i okazał się wystarczająco silny aby przywrócić prawo i porządek.

1. Galia

GALIA składała się w tym czasie z trzech części, których status nie był do końca ustalony. (1) *Galia Cisalpińska*, czyli Italia pomiędzy Etrurią i Alpami, nominalnie wciąż pozostawała prowincją, chociaż prawo Cezara z roku 48 p.Ch. przyznawało pełne *civita* dla miast w *transpadane*, tak jak prawo z roku 89 p.Ch. dla miast w *cispadane*. Była to prowincja Ceazara od 58 do 48 p.Ch. i zdaje się, że utrzymała ona ten status aż do bitwy pod Pharsalią, gdzie Cezar wyznaczył najpierw Marcusa Brutusa, a potem C. Vibiusa Pansę do zarządzania nią. Chociaż była ona częścią Italii, na ogół spokojną, to posiadała też ogromne militarne znaczenie w przypadku najazdu z północy. Od marca 44 p.Ch. pozostawała w rękach Decimusa Brutusa, który służył długo pod Cezarem i uważanego przez Cezara za szczególnie godnego zaufania i oddanego. Próba, jaką podjął Antoniusz aby wyrwać prowincję z rąk Decimusa Brutusa, stała się przyczyną pierwszej wojny domowej po śmierci Cezara.

2. Galia Transalpejska

(2) *Galia Transalpejska* teoretycznie składała się z *Province*, to znaczy południowo-wschodniej część Francji, od Cavennes na zachodzie do Italii i od Jeziora Genewskiego na północy do morza. Ale od czasu podbojów Cezara, reszta Francji, Belgii i Holandii po Ren musi być traktowana jako część tego terytorium. Nie było wówczas jeszcze formalnych podziałów na oddzielne prowincje. W roku 49 p.Ch. Decimus Brutus, po wyparciu Ahenobarbusa, został mianowany przez Senat gubernatorem i pozostał jako namiestnik całego tego terytorium do roku 45 p.Ch., gdy wrócił do Italii wraz ze świtą Cezara. Ale w czasie tych czterech lat, albo tuż po jego powrocie, (3) *Belgia* została odłączona od reszty i przyznana Histiusowi, który zarządzał nią poprzez swojego legata Aureliusa, sam nigdy tam nie przebywał[5]. W ciągu następnego roku, dokonano kolejnego podziału: Aurelius zachował Belgię; Lepidus, z czterema legionami, został wysłany do *Province* (która później otrzymała nazwę Galii Narbonensis) łącznie z Hispania Citerior; a L. Munatius Plancus zarządzał resztą, na którą składały się dwie późniejsze prowincje - Aquitania i Lugdunensis. Plancus i Decimus Brutus zostali wybrani konsulami w roku 42 p.Ch., więc ich namiestnictwo w prowincji zakończyło się z końcem roku 43, a może wcześniej. W ciągu roku 43 p.Ch., Plancus założył Lugdunum (Lyon)[6], który następnie stał się stolicą centralnej prowincji z czterech zorganizowanych przez Augusta. Ale poonieważ prowincja nie miała jeszcze pełnej formy organizacyjnej, podbój

[4] M. Brutus, C. Cassius, Dec. Brutus, L. Cimber, C. Trebonius.

[5] M.T. Cyceron, *Listy do Attyka*, XIV. 9; Julisz Cezar, *O wojnie galijskiej*, II. 22; Plutarch, op.cit., *Antoniusz*, XI.

[6] Kasjusz Dion, op.cit., 46, 60.

Cezara był tak decydujący, że lokalne plemiona nie wykorzystały okoliczności wojny domowej, żeby zrzucić zwierzchnictwo.[7] Wydaje się, że pewne nieśmiałe próby miały miejsce w 42 roku, ale przez wiele lat, w tej prowincji nie pojawiło się żadne poważniejsze zagrożenie. Spodziewano się powstania w Belgii po śmierci Cezara, ale lokalni przywódcy potwierdzili przed legatem Hirtiusa swoją podległość rzymskim władzom.[8]

3. Illyricum

Prowincja ILLYRICUM została utworzona mniej więcej w tym samym czasie jak prowincja Macedonii (146 p.Ch.), ale jej granice zmieniały się i poświęcano jej stosunkowo niewiele uwagi. Znajdowały się tam takie miejsca, jak Dyrrachium, Corcyra, Issa, Pharus, które oficjalnie były wolne od czasu zmagań z królową Teutą w 228 p.Ch., ale pozostawały praktycznie pod kontrolą Rzymu. Jednak niektóre z najsilniejszych szczepów nie tylko nie uznały rzymskiej zwierzchności, ale dokonywały częstych najazdów na rzymskie Illyricum. Najbardziej niebezpieczni byli Dalmatowie, z którymi Rzym toczył szereg wojen. W 117 p.Ch. L. Cælius Metellus okupował Salonæ[9]; w latach 87-85 Sulla toczył tam zwycięskie wojny;[10] w latach 78-77, C. Cosconius, po dwuletniej kampanii, wziął Salonæ szturmem.[11] Ale osiągnięto niewiele w kwestii bezpieczeństwa prowincji przed wrogami. Zostawiono te ziemie w spokoju tak długo, jak trybut był płacony. Pozostawały one częścią Macedonii, czasami Galii Cisalpińskiej. Cezar (58 p.Ch.), poświęcał tym terenom nie mniej uwagi niż reszcie swojej prowincji i początkowo wydawało się, że planował zbrojną interwencję w celu zmuszenia buntujących się plemion do podległości. Ale od tego zamiaru odwiodły go kampanie w Galii i tylko raz wkroczył do Illyricum (54 p.Ch.) aby odepchnąć atakujących Pirustæ. W ostatnim roku swojego prokonsulostwa (50 p.Ch.) oddziały, które wysłał przeciwko Dalmatom zostały wycięte w pień. Konsekwencją tego było to, że barbarzyńskie szczepy, obawiając się zemsty, przyłączyły się do Pompejusza w trakcie wojny domowej, którego legat, M. Oktawius, na czele silnej floty, zdołał się tam utrzymać,[12] w roku 49 pokonał i wziął do niewoli Gaiusa Antoniusa, którego Cezar wysłał przeciwko niemu.[13] Na początku następnego roku, Aulus Gabinius, który usiłował poprowadzić swoje wojska wzdłuż wybrzeża Adriatyku aby połączyć się z legionami Cezara, stracił niemal całą armię w starciu z Dalmatami.[14] Po bitwie pod Pharsalią, Gabinius wyruszył na pomoc Cornificiusowi, który był wysłany do Illyricum jako propretor po niepowodzeniu Gaiusa Antoniusa, ale również on został pokonany i uwięziony w Salonæ, gdzie nagle zmarł.[15] W roku 47, jednakże, P. Vatinius, połączywszy siły z wojskiem Cornificiusa, pokonał i wypchnął Oktawiusa z

[7] Cezar posiadał w Hiszpanii wojska pomocnicze z Aquitanii (49 p.Ch.); Julisz Cezar, op.cit., I. 39.

[8] Cycero, op.cit., XIV. 5,8,9.

[9] Tytus Liwiusz, *Periochæ*, 62. Appian mówi, że Metellus nie walczył, ale został przyjęty jak przyjaciel, spędził zimę w Salonæ, a potem wrócił do Rzymu oznajmiając, że odniósł triumf. (Appian, *Illyr.*. XI.)

[10] Eutropius, *Brewiarium od założenia miasta*, V, 4.

[11] Idem, VI, 4; Orosius, *Historiæ Adversus Paganos*, V. 23.

[12] J. Cezar, op.cit., III, 5,9.

[13] Tytus Liwiusz, *Par.*, 110; Appian, *Wojny domowe*, II, 47.

[14] Appian, *W. dom.* II, 59

[15] Juliusz Cezar, *Wojna aleksandryjska*, 42-3.

granic prowincji.[16] Po udziale w kampanii afrykańskiej z 46 roku, Vatinius został wysłany z powrotem do Illyricum na czele trzech legionów (45 p.Ch.) po to by podporządkować pozostałe wolne szczepy. Początkowo odniósł on pewne sukcesy, wystarczające do honorów *suplicatio*,[17] ale po śmierci Cezara został pokonany przez Dalmatów straciwszy pięć kohort i został zmuszony do szukania schronienia w Dyrrachium.[18] Na początku 43 roku stracił dowództwo nad legionami na rzecz M. Brutusa, który jednak był zbyt zajęty w innych częściach Imperium,[19] a półtora roku później zmarł w Philippi. Konieczne było więc zorganizowanie nowych wypraw dowodzonych przez Pollio w 39 i Augustusa [20] w 35 roku, którym wreszcie udało się spacyfikować wrogie szczepy i rozciągnąć rzymskie prowincje po Dunaj.

4. Hiszpania

W momencie śmierci Juliusza Cezara, HISZPANIA była również źródłem niebezpieczeństwa i trudności. Od roku 197 p.Ch. podzielona była na dwie prowincje - Citerior i Ulterior - rozgraniczone przez Saltus Castulonensis (*Sierra Morena*), zarządzane przez pretora albo propretora. W roku 54 Pompejusz wprowadził podział na trzy części. Z trzech jego legatów, Afranius stał na czele Hiszpanii Citerior; a druga prowincja została podzielona między Petrejusa, który zarządzał okręgiem aż po Anas (*Guadiana*) na zachodzie, później zwanym Bætika, a Terencjus Varro sprawował namiestnictwo nad terytoriami na zachód od tej rzeki z Luzytanią. Zmusiwszy legatów Pompejusza do poddania (49 p.Ch.), Cezar utrzymał podział na trzy części. Q. Cassius został oddelegowany do Hiszpanii Ulterior, M. Lepidus do Hiszpanii Citerior. Ale Cassius dopuścił się nadużyć zarówno wobec swoich żołnierzy, jak miejscowej ludności i zmuszony został do ucieczki morzem, w czasie której utonął. Jego sukcesor, Trebonius, nie okazał się lepszy (47 p.Ch.); wielu jego żołnierzy dezerterowała do Gnæusa Pompejusza, gdy przybył on do Hiszpanii po klęsce pod Thapsus wiosną 46 roku.[21] I chociaż Gnæus Pompejusz poległ wkrótce po bitwie pod Mundą (45 p.Ch.), jego młodszy brat Sekstus przetrwał. W momencie śmierci Cezara był on już dowódcą znacznej floty, co umożliwiło mu kontrolę Sycylii i ponowną okupację Bætiki, gdy jej ostatni namiestnik Cezara - słynny C. Asiniusz Pollio - opuścił kraj aby połączyć się z Antoniuszem w Galii Narbonensis latem 43 roku. W tym czasie górna prowincja była zarządzana przez legatów Metellusa, który zamierzał wrócić tam i do Galii Narbonensis z czterema legionami, gdy śmierć Cezara przyniosła nowe komplikacje.[22]

---

[16] Idem, 34-6.

[17] Cyceron. *Do przyjaciół*, V. 10(a), 10, 11.

[18] Appian. *Illyr.*, 13.

[19] Appian, *Wojny domowe* [w:] *Historia rzymska* vol.III, IV, 75; Dion, op.cit., 47, 21. Vatinius był chory, a z powodu niespójnych decyzji, stracił szacunek wśród własnych żołnierzy, którzy domagali się przejścia pod komendę Brutusa.

[20] Dion, op.cit., 43, 42; Horacy, *Ody*, III, 1, 13.

[21] Cezar, *W. aleks.*, op.cit., 48-64; Appian, *Hisp.* 7, 12.

[22] Appian, *W. dom.*, II, 107

5. Sycylia

SYCYLIA, przez osiem lat po śmierci Cezara, była praktycznie oderwana od Imperium. W roku 49 p.Ch. bez większych trudności przeszła pod rękę Cezara dzięki C. Curio, a po zwycięstwach w Hiszpanii przeciwko legatom Pompejusza, Cezar nominował Aulusa Allienusa[23] jako jej propretora. Allienusa, który został przeniesiony do Achai, zastąpił M. Aciliusz[24] w roku 46, którego z kolei zastąpił T. Furfanius Postumus (45 p.Ch.). Ostatecznie, wśród nominacji na rok 44, była nominacja Pompejusza Bithynicusa do zarządzania Sycylii. Jego ojciec służył pod Pompejuszem i zginał razem z nim w Egipcie; Bithynicus zdawał się obawiać zemsty ze strony Pompejan jeśli wróciliby do władzy, w każdym bądź razie, po śmierci Cezara pisał listy do Cycerona, w których wyrażał wprost obawy o swoje życie.[25] Nie dał rady utrzymać Sycylii w obliczu ataków Sekstusa Pompejusza, który wylądował na wyspie w 43 roku i po napotkaniu nieznacznego oporu w Messenie, zmusił Bithynicusa do podziału władzy, a wkrótce potem, posądzając go o spisek,[26] skazał na śmierć. Sycylia zatem musiała być przywrócona do Imperium przez triumwirów, czyli głównie przez Augusta.

6. Sardynia

SARDYNIA była ważna ze względu na jej zasoby zboża. W roku 49 p.Ch. legat Cezara Q. Valerius Orca zajął wyspę bez trudności, a jej namiestnik, M. Aureliusz Cotta, uciekł do Afryki. W 48 Orcę zastąpił Sext. Peducæus.[27] Ale nic nie wiadomo o losach Sardynii od tego czasu aż do roku 44, a Peducæus prawdopodobnie przebywał w Rzymie od końca 45 roku.[28] Pierwsze podziały prowincji dokonane przez triumwirów (listopad 43 p.Ch.) przydzieliły Sycylię Oktawianowi,[29] chociaż Swetonius zapewnia, że Afryka i Sardynia były jedynymi prowincjami, których August nigdy nie odwiedził.[30] Sardynia pozostawała cały czas w rękach Sext. Pompejusza[31] i została odzyskana dopiero w roku 38 p.Ch.

7. Afryka, Numidia

Prowincja AFRYKI - dawne terytorium Kartaginy - może być traktowana razem z zachodnią częścią Imperium. Była to zawsze spokojna prowincja, ale w roku 46 p.Ch. stała się sceną bitewną Pompejan po klęsce pod Pharsalią. Po ich ostatecznej klęsce pod Thapsus, została przejęta przez kartagińską kolonię Cezara (46-5), była zarządzana

[23] Mylnie nazywany Aulus Albinus przez Appiana, *W. dom.*, II, 48; patrz: Klein, Die Verwaltungsbeamten der Provinzen, s. 83.

[24] Cyceron, *Do przyj.*, XIII, 30, 36, 50, 78, 79; Cezar, *O wojnie afrykańskiej*, 2, 26, 34.

[25] Cyceron, *Do przyj.*, VI, 16, 17.

[26] Dion, op.cit., 48, 17, 19; Tytus Liwiusz, Ep., 123; Appian, *W. dom.*, IV, 84. Pewien M. Casinius otrzymał nominację w Sycylii na rok 43, ale nie pojechał tam, prawdopodobnie na mocy decyzji Senatu (który popierał Dec. Brutusa) wydanej 20 grudnia 44 roku, która nakazywała wszystkim namiestnikom zatrzymanie swoich urzędów do czasu nowych rozporządzeń (Cyceron, *Do przyj.*, XII, 22, 25).

[27] Appian, *W. dom.*, II, 48.

[28] Cyceron, *Do Attyka*, XV, 7,; XVI, 3.

[29] Appian, *W. dom.*, IV, 2; Dion, op.cit., 46, 55.

[30] Swetonius, *August*, [w:] *Żywoty cesarzy*, 47. To prawdopodobnie znaczy po przejęciu przez niego pełni władzy. Według Nicolasa, §11-12, był w Afryce razem z Cezarem w roku 45. patrz. s. 13. Ale nie ma dowodu, że kiedykolwiek był na Sardynii.

[31] Appian, *W. dom.*, V, 67. Zarząd Sardynią przez Sext. Pompejusza był oficjalnie uznany w "traktacie"z Misenum z roku 39 (Dion, op.cit., 48, 36; Appian, *W. dom.*, V, 72.)

przez oddanego Cezarowi C. Calvisiusa Sabinusa. Z końcem roku 45 Sabinus powrócił do Rzymu, a zastąpił go Q. Cornificius (wcześniej kwestor Cezara). Ale sprawy w Afryce komplikował fakt utworzenia nowej prowincji w Iubie, czasami zwanej Nową Afryką, czasami NUMIDIĄ (46 p/Ch.). Pierwszym propretorem tej nowej prowincji był historyk Sallust, którego w roku 45 zastąpił T. Sextius z trzema legionami. W ten sposób, po śmierci Cezara, było dwóch namiestników prowincji w Afryce, z których każdy mógł mieć własny punkt widzenia. Cornificius rzeczuwiście - przyjaciel i korespondent Cicerona - pokazał od razu, że jego zamiarem było stać po stronie Senatu. Kilka miesięcy później otrzymał oficjalne potwierdzenie swojego stanowiska senackim dekretem z 20 grudnia,[32] podczas gdy Antoniusz zobowiązał Calvisiusa Sabinusa (który nigdy nie zrezygnował zupełnie ze swojego afrykańskiego legatu) aby powrócił do prowincji.[33] Naturalną koleją rzeczy, gdy Antoniusz został pobity w bitwie pod Mutiną[34] (Kwiecień 43 p.Ch.), Senat poczuł się wystarczająco silny, aby nakazać Sextiusowi aby przekazał swoje trzy legiony Cornificiusowi, który z kolei posłał dwa do Rzymu.[35]. Cornificius, z jednym legionem, zachował swoje stanowisko w Starej Afryce, gdy Triumwirat został utworzony w listopadzie i był w stanie zapewnić ochronę wielu skazanym na wygnanie. Ale Sextius teraz zgłaszał pretensje do obydwu prowincji, jako że przeszły one pod zwierzchnictwo Oktawiana. Zebrał wojska w swojej prowincji i uzyskał wsparcie ze strony Arabiona, członka królewskiej rodziny w Numidii, lidera awanturniczego szczepu Sittiów; i chociaż Cornificius miał wojskową przewagę, został pokonany i zabity. Jednak Oktawian widział Sextiusa raczej jako zwolennika Antoniusza a nie jego i natychmiast wysłał C. Fuficiusa Fangę aby go zastąpił. Sextius zdaje się przewidział, że brak zgody między Oktawianem i Antoniuszem może być dla niego przeszkodą w odzyskaniu prowincji. Więc pod pozorem potrzeby zimowania w ciepłym klimacie, pozostał w Afryce. Okazja dla niego przyszła wraz z nowymi przydziałami do prowincji po Philippi (październik-listopad 42 p.Ch.). Stara, albo inaczej zwana "Pretoriańska"Afryka przypadłą Antoniuszowi, Nowa Afryka, albo Numidia, Oktawianowi. Ale po kłótni Oktawiana z Fulvią (popieranym przez Luciusa Antoniusza) w 41 roku, Sextius podżegany przez Fulvię, zażądał pretoriańskiej prowincji od Fango jako prawnie należącej do Antoniusza. Po szeregu bitew, ze zmienną fortuną, Fango został ostatecznie zmuszony aby szukać schronienia w górach, gdzie odebrał sobie życie. Sextius zagarnął więc obie prowincje do roku 40, gdy triumwir Lepidus przejął nad nimi zwierzchnictwo jako jego część Imperium.[36]

W ten sposób Zachodnie Prowincje, pomimo zabiegów Cezara, pozostawały źró-

[32] *C.I.L.*, vol., I, s. 279.

[33] Cyceron, *3 Filipika* §26; *Do przyj.*, XII, 22, 23, 30.

[34] Dzisiejsza Modena. *(Przyp. tłum.)*

[35] Appian, *W. dom.*, III, 85, 91.

[36] Appian, *W. dom.*, IV, 36, 53-56; V, 26; Dion, op.cit., 48, 21-23. Wydaje sie, że nie da się pogodzić Appiana i Diona. Bieg zdarzeń potwierdza raczej świadectwo Diona, którego opis zdaje się bardziej racjonalny.

dłem kłopotów dla jego następców. Wschodnie Prowincje, w przeważającej części, były pogrążone w podobnym chaosie. Illyricum było już wcześniej przedstawione, dla wygody opisu razem z Galią. Te wysunięte dalej na wschód, okazały się tak samo niepodatne na starania Cezara o utrzymanie pokoju, jak zachodnie.

8. Macedonia

Zwycięstwo pod Pharsalą poddało MACEDNONIĘ pod kontrolę Cezara, jego rządy, sprawowane tam poprzez legatów, trwały do 45 roku p.Ch. Gdy pozostawał w Egipcie (48-7) i przeczuwając, że prowincja ta może przekształcić się w centrum oporu,[37] nakazał Gabiniusowi udać się tam na czele legionów, jeśli sytuacja w Illyricum by mu na to pozwalała.[38] Nie mamy więcej informacji o zarządzaniu prowincją do jesieni 45, gdy stacjonowały tam znaczne siły zbrojne; i w tym roku, albo następnym, Q. Hortensius - syn słynnego oratora - został namiestnikiem. Jego następcą miał zostać w 43 roku, wyznaczony przez Cezara, Markus Brutus, Hortensjus faktycznie przekazał w Thessalonica namiestnikostwo prowincji na początku roku. Ale w międzyczasie, Antoniusz wymusił na Senacie swoją nominację (czerwiec 44). Wycofał pięć legionów i zdołał przekazać prowincję swojemu bratu, Gaiusowi. Gdy Antoniusz został uznany za *hostis*,[39] Senat wycofał nominację Gaiusa i przywrócił prowincję, razem z Illyricum, M. Brutusowi, który przypieczętował tę nominację pokonując i więżąc Gaiusa Antoniusza.

9. Grecja

Macedonia była ściśle związana z GRECJĄ, która od roku 146 p.Ch. pozostawała w pewnym sensie w nietypowej sytuacji. Tesalia była w większej części faktycznie przyłączona do Macedonii; ale miasta w Beocji i również Ateny i Sparta, pozostawały teoretycznie wolnymi miastami, chociaż złączone z Rzymem na tyle, że często nazywano je "prowincjami". Podobnie było z miastami na Peloponezie, które wcześniej wchodziły w skład Związku Achajskiego. Związek ten został rozwiązany i każde z miast posiadało własny *foedus*, czarter.[40] Ale z całą tą lokalną autonomią, Grecja była faktycznie rządzona przez Rzym, w pewnym stopniu, propretor z Macedonii egzekwował tam swoją jurysdykcję. Ale oficjalnie nie było jeszcze greckiej ani achajskiej prowincji, z oddzielnym prokonsulem czy propretorem. Cezar, jak w innych przypadkach, organizował tymczasowe zarządy, które następnie stawały się permanentne w czasach Augusta. W roku 48 p.Ch. Fufius Calenus, jeden z legatów Cezara, został wysłany aby przejąć w imieniu Cezara, greckie miasta i pozostał w Petrze ze swoimi wojskami do roku 47, narzucając swoją władzę całemu Peloponezowi.[41] Jesienią wrócił do Rzymu i został nagrodzony godnością Konsula na pozostałą część roku. Ale w 46 roku, Cezar wybrał Serv. Sulpiciusa Rufusa na gubernatora Grecji, a jego władza rozciągała się na cały Peloponez i na północ

[37] Cezar, *O wojnie domowej*, III, 102.
[38] Idem, *W. aleks.*, 42.
[39] Wróg publiczny. *(Przyp. tłum.)*
[40] Nakreślony przez komisarzy po upadku Koryntu w 146 p.Ch.
[41] Cyceron, *Do Att.*, XI, 15; Cezar, *O w. dom.*, II, 56, 106; Dion, op.cit., 42, 14.

aż do Tesalii.[42] Sulpicius powrócił do Rzymu z końcem 45 roku, albo na początku 44, nic nie wiadomo o jego następcy. Wydaje się, że Grecji pozwolono powrócić do dawnego stanu nominalnej suwerenności i faktycznego związku z Macedonią. M. Brutus, który był namiestnikiem Macedonii, uważał Grecję za część swojej prowincji. Po ugodach w Philippi (42 p.Ch.), Grecja przypadła Antoniuszowi, który, przynajmniej na pewien czas, scedował Achaję Sext. Pompejuszowi.[43]

10. Prowincje azjatyckie. Bitynia i Pont

Ponieważ Cezar rozważał osiedlenie się w Syrii, było ważne, żeby azjatyckie prowincje znalazły się w zaufanych rękach. L. Tillius Cimber został nominowany do dwóch najnowszych prowincji - BITYNII i PONTU. Nie wiemy nic o jego życiu, poza tym, że w roku 46 zaliczał się do grona najbardziej wpływowych przyjaciół Cezara; ale jego nominacja została chętnie zaaprobowana przez Senat, z uwagi na jego udział w morderstwie.[44] Poświęcił się tam budowaniu floty, którą wykorzystał do ścigania Dolabelli, a potem wspomagał Brutusa i Cassiusa.

11. Azja

Prowincja AZJI była spokojna i zamożna. Z powodów finansowych i strategicznych było szczególnie ważne aby w tym czasie prowincja znalazła się w bezpiecznych rękach. Cezar nominował C. Treboniusa, legata w Galii i Brytanii, któremu często powierzał kluczowe zadania. Był on serdecznie przywiązany do swego dawnego generała z czasów wojny domowej, po której otrzymał w nagrodę rangę pretora w roku 48 p.Ch. a w następnym roku zarząd prowincji Hiszpania Ulterior. Chociaż nie miał zbyt wiele osiągnięć w Hiszpanii, Cezar utrzymał dla niego wystarczająco zaufania, żeby wysłać go do Azji. Trebonius nie był wśród tych, którzy zamordowali Cezara, ale dopomógł spiskowi odwołując z Senatu Antoniusza pod fałszywym pretekstem. Jego nominacja została ochoczo potwierdzona przez senatorów i udał się do Azji aby fortyfikować miasta i zbierać wojsko, które wzmocniło pozycję grupy spiskowców. I to z tego powodu - a nie za udział w zabójstwie - Dolabella, prawdopodobnie pod naciskiem a z pewnością z przyzwoleniem Antoniusza,[45] wydał go na śmierć pod pretekstem odmowy wkroczenia do Smyrny albo Pergamonu. Pod koniec roku Senat zadecydował, że będzie on zastąpiony przez jednego z Konsulów, Hirtiusa albo Pansę. Ale po zabójstwie Cezara prowincja pozostała pod zwierzchnością jego kwestora,[46] a po śmierci Hirtiusa i Pansy pod Mutiną, została powierzona przez Senat M. Brutusowi (razem z Macedonią), który w ciągu roku 42 zorganizował konwent mający na celu zbieranie wojska i pieniędzy przeciwko Cassiusowi. Prowincja była mocno opodatkowana, bez wątpienia, a po bitwie pod Philippi Antoniusz zagarnął ją i bezlitośnie eksploatował jej zasoby.

---

[42] Servius walczył pod Pharsalą przeciwko Cezarowi, chociaż jego syn był z Cezarem. Po bitwie osiadł na Samos i odmówił dalszego udziału w wojnie. Patrz: Cyceron, *Do przyj.*, IV, 3, 4, 11, 12; VI, 6; XIII, 17, 19, 23, 25, 28.

[43] Appian, *W. dom.*, V, 72.

[44] Cyceron, *Do przyj.*, VI, 12; Appian, *W. dom.*, III, 2.

[45] Patrz: Cyceron, *13 Filipika*, 23 (list do Antoniusza).

[46] P. Cornelius Lentulus Spinther. Por. jego lit do Cycerona [w:], *Do przyj.*, XII, 14, 15.

12. Cylicja

Opuszczając prowincję CYLICJI w roku 50 p.Ch. Cyceron pozostawił ją pod opieką swojego kwestora, C. Cæliusa Caldusa. Czy w trakcie chaosu w pierwszym roku wojny domowej prowincja zyskała nowego namiestnika, tego nie wiemy. Prowincja wymagała pewnych zmian terytorialnych, bo Cezar w roku 47 zatrzymał się, w swojej drodze do Pontus, w Tarsie, aby przeprowadzić narady z głównymi urzędnikami i podjąć decyzje, o szczegółach których Cezar nie wspomina.[47] Ale wydaje się, że wtedy, albo krótko później, terytorium prowincji zostało znacznie okrojone. Frygijskie "diecezje- Laodicea, Apamea i Synnada - zostały przyłączone do prowincji Azji razem z większością terytoriów Pisidii i Pamphylii. Pozostała część - Cylicja Aspera i Campestris z Cyprem - była prawdopodobnie zarządzana, w sposób niesystematyczny, przez legatów Cezara. Potem Antoniusz traktował ją jako własną, Cypr i Cylicja Aspera zostały darowane Kleopatrze, a część Frygii wraz Lycaonią, Isauricą i Pisidią Amyntasowi, królowi Galacji. Prowincja, według świadectwa Cycerona, była faktycznie odseparowana od Imperium aż do czasu, gdy została oficjalnie uznana przez Augusta.

13. Syria

Prowincja SYRII była niezwykle ważna z uwagi na niebezpieczeństwo ze strony Partów. Jej północną granicę stanowiło pasmo górskie Amanus i obejmowała tereny Fenicji i Cœle-Syria aż do wybrzeża Morza Czerwonego na południu i wschodnich brzegów Nilu. Wschodnią granicę tworzył Eufrat i pustynie Arabii. Syria była zarządzana przez prokonsulów z rutynowym aparatem urzędniczym na mocy decyzji Pompejusza z roku 63 p.Ch. W latach 57-6 jej rządcą był Gabinus, który wykorzystał syryjskie wojska do osadzenia na egipskim tronie Ptolemeusza Auletesa. Crassus był namiestnikiem Syrii w latach 54-3; a po jego klęsce pod Carrhæ prowincja była zwycięsko obroniona i zarządzana przez C. Cassiusza jako *quæstor* i *proquæstor*. W latach 51-50, gdy Cyceron żył w Cylicji, zarządcą Syrii był Bibulus; a w 49 p.Ch. Pompejusz scedował namiestnictwo tej prowincji na swojego teścia, Q. Cæciliusa Metellusa Scypiona, który zgromadził tam wojsko i dał wsparcie Pompejuszowi w Tessalii, a po bitwie pod Pharsalią schronił się w Afryce. Potem został oddany w ręce kwestora Sextusa Juliusa, związanego z Dyktatorem i posiadającego kilka legionów, z których jeden był pozostawiony przez Cezara przewidującego wojnę z Partami. Ale nowe problemy pojawiły się wraz z Q. Cæciliusem Bassusem. Był on jednym z generałów Pompejusza pod Pharsalią i po bitwie schronił się w Syrii, gdzie przez pewien czas żył poniżej swojego stanu. Krótko potem, spiskując z żołnierzami Sextusa Juliusa, który był niekompetentnym i podstępnym dowódcą, zdołał nakłonić ich do zamordowania go i sam zajął jego miejsce.[48] Podając się za prawomocnego prokonsula prowincji syryjskiej, stanął obozem w Apamea i zdołał odeprzeć siły wysłane przez Cezara a dowodzone kolejno przez Antistiusa Vetusa i L. Statiusa Murcusa. Zawarł pewne

[47] Cezar, *W. aleks.*, 66: *"rebus omnibus provinciæ et finitimarum civitatum constitutis"* to wszystko, czego się dowiadujemy.

[48] Dion, op.cit., 47, 26. Appian wspomina Bassusa dwa razy. W pierwszym fragmencie przedstawia go jako faktycznego dowódcę legionów, podczas gdy Sext. Iulius sprawował tylko funkcje nominalnie. On, natomiast, zaświadcza co innego, bardziej w zgodzie z Dionem. Patrz: Appian, *W. dom.*, III, 77; IV, 58 i n.

ugody z Partami, którzy wsparli go militarnie;[49] i chociaż Murcus otrzymał posiłki od namietnika Bitynii, Crispusa, Bassus pozostał niepokonany aż do śmierci Cezara. Była zatem podwójna potrzeba silnego zarządcy w Syrii i Cezar mianował C. Cassiusa, który wcześniej już bronił syryjskiej prowincji przed Partami. Jednak po zabójstwie Cezara, Dolabella zdołał przeforsować ustawę, która oddawała mu namiestnikostwo Syrii jako dowódcy przeciwko Partom. Ale pewne wątpliwości, które pojawiły się w czasie augurów przeprowadzonych w *comitia*, dały Cassiusowi pretekst aby zignorować ustawę. W wyniku czego, gdy Donabella wkroczył do prowincji z północy, Cassius uczynił to samo na południu. Dzięki fortunnym decyzjom w Palestynie, Cassius nakłonił Murcusa i Crispusa, a ostatecznie także samego Bassusa, aby powierzyli mu swoje legiony, do których przyłączył też egipskie legiony Allienusa, legata Treboniusa.[50] W ten sposób wzmocniwszy swe siły, otoczył Donabellę w Laodicei i doprowadził go do samobójstwa. Syria pozostała w rękach Cassiusa; a gdy ten poległ pod Philippi, stanowisko pozostawało nieobsadzone. Zgodnie z ugodą, którą Antoniusz zawarł z Oktawianem po tej bitwie, stała się ona domeną Antoniusza, który utrzymał ją sprawując zarząd osobiście albo poprzez swoich legatów, przez resztę życia.

14. Egipt

EGIPT pozostawał suwerennym królestwem, rządzonym od roku 47 p.Ch. przez Kleopatrę. Niemniej, liczebne rzymskie wojska stacjonowały w kraju, częściowo pozostawione przez Gabiniusa, od czasu gdy przywrócił na tron Ptolemeusza Auletesa w 57-6, częściowo pozostawione tam przez Cezara i przygotowane na odparcie wszelkiej zewnętrznej interferencji. W tym przypadku, Rzymianie zachowali decydujące wpływy, choć pozbawione oficjalnego pełnomocnictwa do pozyskiwania dochodów. Wojska te, jak się zdaje, były w stanie dalekiej niesubordynacji, o czym świadczy zabójstwo dwóch synów Bibulusa, którzy posiadali rangę oficerską.[51]

15. Cyrena i Kreta

Dzielnica pomiędzy Egiptem i rzymską Afryką, zwana CYRENĄ, w przeszłości została przyłączona do Egiptu i potem pozostawała pod berłem własnego monarchy (117). Ten król (Ptolemeusz Apion), umierając w roku 96 bez następcy, pozostawił swój kraj Rzymianom. Rzymski rząd przejął dobra królewskie i nałożył podatek na główny produkt kraju - *Silphium*[52] (poszukiwane z uwagi na medyczne właściwości) - ale nie zorganizował tam prowincji od razu. Pięć głównych miast[53] zachowało niemal całkowitą autonomię. Jednak z powodu zatargów z pragnącymi utrzymać niezależność miastami, cały kraj zamieniono w roku 74 p.Ch. w prowincję zarządzaną przez *quæstor pro prætore*.[54] Sześć lat później (68-7 p.Ch.) skargi na piractwo skłoniły Q. Cæciliusa

[49] Cyceron, *Do Att.*, XIV, 9.

[50] Idem, *Do przyj.*, XII, 11 (Cassius do Cycerona); XII, 12.

[51] Cyceron, *Do Att.*, VI, 5; Valer. Max. VI, 1, 15.

[52] Nieznana dziś, wymarła, roślina, ceniona w starożytnym Rzymie jako przyprawa, kosmetyk, afrodyzjak i lek. *(Przyp. tłum.)*

[53] Cyrena z czterema innymi miastami - Apollonia, Ptolemais, Arsinoe, Berenice - tworzyły Pentapolis. (Tytus Liwiusz, *Par.*, op.cit., 70)

[54] Appian, *W. dom.*, III i n.; Sall, hist. fr., II, 39.

Metellusa do zorganizowania prowincji również na KRECIE.[55] Gdy Pompejusz zajął miejsce Metullusa w roku 67, wprowadził pewne zmiany w zarządzaniu tymi dwoma prowincjami, ale nie ma dowodu na to, że połączył je w jadną prowincję, co zostało dokonane później. Faktem jest, że w roku 44 obie prowincje otrzymały różnych zarządców - Kreta przypadła Brutusowi a Cyrena Cassiusowi,[56] podczas gdy Antoniusz przedstawił memorandum Cezara, że Kreta powinna mieć przywróconą suwerenność,[57] czyli miała przestać płacić *tributum*. W trakcie przydzielania prowincji po bitwie pod Philippi, obie prowincje zostały przyznane Antoniuszowi, który kilka lat później utworzył tam królestwo dla swojej córki z Kleopatrą.

Ogólny chaos w Imperium

Widać wyraźnie z tego opisu, że w dniu śmierci Cezara trudno było znaleźć fragment Imperium, gdzie siły destrukcyjne nie byłyby mniej lub bardziej aktywne. Najbardziej spokojnym zakątkiem była prawdopodobnie Grecja, która niemniej trafiła pod władzę triumwirów za sympatyzowanie z Brutusem, a później, za czasów Oktawiana, z Antoniuszem. Problemy, które były najbardziej odczuwane w Rzymie i całej Italii, pochodziły z Sycylii i Sardynii, Galii i Illiricum. Ten, który potrafiłby położyć kres tym problemom, mógł być postrzegany jako wybawca narodu. Zmagania na wschodnich krańcach Imperium, chociaż z finansowego punktu widzenia bardzo ważne, nie wyglądały tak strasznie dla mieszkańców Italii. Musimy teraz prześledzić kroki, jakie August podjął, aby wyjść naprzeciw problemom kraju; aby przywrócić pokój i dostatek, aby zorganizować i obronić prowincje, aby zyskać najwyższą cześć jako gwarant porządku i spokoju.

[55] Velleius Paterculus, II, 34; Dion, op.cit., 36, 2; Iust. 39, 5; Tytus Liwiusz, *Par.*, 100. Prawa kreteńskie pozostawiono w mocy. (Cyceron, *Obrona Mureny*, §74; *Pro Flacco*. §30.)

[56] Appian, *W. dom.*, III, 12, 16, 36; IV, 57; Dion, op.cit., 47, 21.

[57] Cyceron, *2 Filipika* §97.